

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата юридичних наук Калініної Аліни Владиславівни
на дисертацію Яковлева Андрія Сергійовича на тему
«Кримінологічна характеристика та запобігання кримінальним
правопорушенням у сфері земельних відносин»,
подану у разову спеціалізовану вчену раду
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України на здобуття ступеня
доктора філософії зі спеціальності 081 Право

Представлена на розгляд разової вченої ради дисертація А. С. Яковлева і публікації за темою його роботи свідчать про проведене на належному методологічному рівні кримінологічне дослідження актуальної і важливої для практичної діяльності проблеми. Теоретичні положення, висновки і пропозиції дисертанта, винесені на захист, характеризуються достатнім рівнем обґрунтованості та елементами наукової новизни. У результаті ознайомлення із дисертаційною роботою та публікаціями за її темою, можна зробити висновок про досягнення її автором поставленої мети та виконання дослідницьких завдань. Цей загальний висновок підтверджується відповідно до основних критеріїв, що покладаються в основу оцінки дисертації на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 Право.

Ступінь актуальності обраної теми. Аграрний сектор України складає важливу частину її сучасної економіки. Однак наявна в Україні модель розвитку аграрного сектору є вразливою не лише для економічних, а й для кримінальних загроз. У Кримінальному кодексі України передбачено відповідальність за: самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво (ст. 197¹ КК України), забруднення або псування земель (ст. 239 КК України), незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель (ст. 239¹ КК України), незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах (ст. 239² КК України), безгосподарське використання земель (ст. 254 КК України).

Проте кримінально-правова охорона земель в нашій державі наразі

повністю не реалізується. Існує значний латентний сегмент перелічених кримінальних правопорушень. До того ж, особливої актуальності набуває і проблема рейдерства.

Окремою загрозою для аграрного сектору стали протиправні дії рф. Починаючи з лютого 2014 року Україна втрачає свої сільськогосподарські землі внаслідок тимчасової окупації її територій, а з початком повномасштабного військового вторгнення страждає ще й від їх замінування, забруднення через ведення бойових дій, порушення цілісності ґрунтового покриву тощо.

Таким чином, кримінологічне дослідження кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин є, безумовно, актуальним. Адже повоєнна відбудова України повинна починатися із ґрунтової кримінологічної бази профілактики кримінальних правопорушень, у тому числі й у сфері захисту земельного фонду державі від протиправних посягань.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційна робота виконувалася відповідно до плану наукових робіт НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України у межах фундаментальної теми «Стратегія зменшення можливостей вчинення злочинів: теорія та практика» (номер реєстрації УкрІНТЕІ 0117U000283), а також відповідно до Стратегії розвитку НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України на 2021–2025 роки, затвердженої протоколом ученої ради Інституту від 24.03.2021 р. № 3. Крім цього, виконання наукового дослідження пов'язане із: Цілями сталого розвитку України на період до 2030 р. (Ціль № 15), затверджених Указом Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019; § 22 Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24.03.2021 р. № 119/2021; п. 25 Стратегії національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни», затвердженої Указом Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020, Антикорупційною стратегією на 2021–2025 рр., затвердженою

Законом України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки» від 20.06.2022 р. № 2322-IX; Концепцією Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року, схваленою розпорядження КМ України від 30.12.2015 р. № 1437-р.; Концепцією розвитку сільських територій, схваленою розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.09.2015 р. № 995-р; Концепцією боротьби з деградацією земель та опустелюванням, схваленою розпорядження Кабінету Міністрів України від 22.10.2014 р. № 1024-р.; Національною економічною стратегією на період до 2030 року, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179 та ін.

Тема дисертації затверджена вченою радою НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України (постанова № 4/2 від 27 листопада 2019 р.).

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях. Результатом проведеного дослідження стало розкриття кримінологічних засад запобігання кримінальним правопорушенням у сфері земельних відносин. Дисертаційна робота характеризується наявністю положень, що мають важливе теоретичне та практичне значення, є особистими здобутками автора, що мають ознаки наукової новизни.

Одним із головних результатів наукового дослідження А. С. Яковлева стало визначення вперше в Україні сучасних тенденцій та закономірностей відтворення явища злочинності у сфері земельних відносин, які за результатами його дослідження свідчать про таке: зростання рівня у 2015–2021 рр., що вказує на її негативну динаміку; високий рівень латентності; переважання у її структурі кримінальних правопорушень, передбачених ст. 197-1 КК України; учинення, як правило, навесні; посягання переважно на землю сільськогосподарського призначення комунальної форми власності площею до 0,5 га; учинення найчастіше вдень у межах або поза межами

села; найбільша поширеність зафіксована у Сумській, Чернігівській та Київській областях; соціальні наслідки виражаються у заподіянні матеріальних збитків землевласникам, фактичної шкоди довкіллю і земельним ресурсам.

Також на окрему увагу заслуговує описаний А. С. Яковлевим у своїй роботі загальний кримінологічний портрет особи злочинця, який учинив кримінальне правопорушення у сфері земельних відносин і визначив, що такий злочинець – це чоловік віком від 31 до 50 років із повною загальною середньою освітою, громадянин України й українець за національністю, одружений, не працює, переважно має низький рівень доходів й проживає у сільській місцевості, типовою формою злочинного діяння є самовільне зайняття земельної ділянки в охоронній зоні, характерна типовість корисливої мотивації, властивість установки на незаконне збагачення за рахунок земельних ресурсів. На основі отриманих емпіричних даних автор доповнив характеристику особи злочинця розробленою ним типологією особи злочинця, що вчиняє кримінальні правопорушення у сфері земельних відносин.

На особливу увагу заслуговує запропонована автором модель кримінологічного (некарального) запобігання злочинності у сфері земельних відносин із урахуванням запровадження ринку землі в Україні на завершальній стадії земельного реформування у державі.

Серед положень наукової новизни, що були удосконалені під час написання дисертації, необхідно підкреслити розроблення автором кримінологічного поняття злочинності у сфері земельних відносин, під якою він пропонує розуміти антисуспільне явище соціальної дійсності, поширене у земельній сфері, представлене низкою кримінальних посягань власницької та екологічної спрямованості з підвищеним ступенем суспільної небезпечності, предметом яких є землі, земельні ділянки та ґрунти, і які завдають істотної шкоди довкіллю, інтересам держави і суспільства, правам і законним інтересам юридичних та фізичних осіб.

Серед цієї групи наукових положень також необхідно вказати й класифікацію криміногенних чинників земельних правопорушень, наведену за їх характером, що включає організаційно-управлінські, нормативно-правові, соціально-економічні й соціально-психологічні різновиди. Особливого значення набуває й удосконалення загальносоціального рівня запобігання кримінальним правопорушенням у сфері земельних відносин, основу якого складає запропонована А. С. Яковлевим низка напрямів державної політики у земельній, аграрній, екологічній, соціально-економічній, житлово-комунальній політиці, політиці щодо розвитку українського села, доповнених заходами нормативно-правової та культурно-виховної спрямованості.

Наукову значущість має і низка наукових положень, що дістали подальшого розвитку. Зокрема, хотілося б окремо видалити проаналізовану автором систему кримінальних правопорушень у земельній сфері, яку утворюють кримінальні правопорушення «власницької» (ст. 197-1 КК України) та «екологічної» (статті 239, 239-1, 239-2, 254 КК України) спрямованості.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, підтверджується репрезентативною теоретичною, нормативно-правовою та емпіричною основами. Зокрема, у процесі проведення наукового дослідження А. С. Яковлев опрацював джерельну базу із 326 наукових, науково-популярних і нормативно-правових джерел. Нормативно-правову основу дисертації становлять Конституція України, закони України, укази Президента України, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, кримінальне, адміністративне, земельне, природоохоронне законодавство України.

Емпіричну базу дослідження склали матеріали узагальнення 350 кримінальних проваджень, розглянутих судами України протягом 2015–2020 років за статтями 197¹, 239, 239¹, 239², 254 КК України; результати

експертного опитування 699 працівників органів прокуратури, 357 співробітників органів та підрозділів Національної поліції України, 93 спеціалістів Держекоінспекції й 12 – Держгеокадастру; статистична звітність Офісу Генерального прокурора, Державної судової адміністрації України, обласних прокуратур, територіальних управлінь Держгеокадастру, Держекоінспекції, Держстату, Національного агентства з питань запобігання корупції за 2015–2020 роки.

Таким чином, ознайомлення із теоретичною та емпіричною частинами дослідження здобувача свідчить про те, що отримані ним наукові положення, висновки і рекомендації мають достатній ступінь наукової обґрунтованості та є достовірними.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Положення, висновки та рекомендації наукового дослідження А. С. Яковлева, що виносяться на захист, отримані за допомогою правильно обраного в процесі його проведення наукового інструментарію. Підготовка дисертації здійснювалася за допомогою збалансованого використання загальнонаукових і спеціальних методів. Зокрема, здобувач використав:

- *діалектичний метод пізнання* під час вивчення явища злочинності у земельній сфері;

- *логіко-догматичний метод* при аналізі та розробці понять «злочинність у сфері земельних відносин», «загальносоціальне запобігання злочинності у земельній сфері», «спеціально-кримінологічне запобігання земельним кримінальним правопорушенням» (підрозділи 1.2, 4.1, 4.2);

- *системно-структурний метод* покладено в основу дослідження явища злочинності у сфері земельних відносин, уточнення системи земельних кримінальних правопорушень, вивчення їх кількісно-якісних показників, особи-злочинця, різних груп детермінаційного комплексу, а також відмінних рівнів запобігання незаконним проявам у земельній сфері (підрозділи 1.3, 2.1, 3.1, 3.2, 3.3, 4.1, 4.2);

- системно-функціональний метод під час аналізу діяльності суб'єктів, дотичних до земельної сфери (підрозділи 3.1, 3.2);

- *статистичний метод* під час дослідження стану злочинності у сфері земельних відносин (підрозділ 1.3, 3.1, 3.3);

- *метод конкретно-соціологічних досліджень* (експертне опитування, дослідження документів, контент-аналіз) при визначенні тенденцій поширення земельних кримінальних правопорушень, ступеня їх латентизації, типові криміногенні чинники, можливі заходи щодо підвищення ефективності запобігання їм (підрозділи 1.3, 3.1, 3.2, 3.3, 4.1, 4.2).

За результатами проведеного А. С. Яковлевим наукового дослідження було вирішено наукову задачу, яка полягає у розробці кримінологічних засад запобігання злочинності у сфері земельних відносин на підставі пояснення кримінологічної характеристики цього феномену, специфіки його детермінації, а також напрямів, спрямованих на підвищення ефективності запобігання йому.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження.

Сформульовані у дисертації теоретичні положення, висновки та рекомендації можуть бути використані:

- у *науково-дослідній сфері* – як основа для подальших наукових розвідок проблеми екологічної злочинності, злочинності у земельній сфері або окремих видів кримінальних правопорушень проти власності;

- у *правотворчій діяльності* – при підготовці відповідних нормативно-правових актів щодо запобігання злочинності у земельній сфері;

- у *правозастосовній сфері* – при розробці пропозицій щодо підвищення ефективності діяльності державних органів, у тому числі контролюючих й правоохоронних, органів місцевого самоврядування (що підтверджується актом упровадження Харківської обласної прокуратури від 15 березня 2023 р., розміщеному у Додатку Н);

- у *навчальному процесі* – при написанні підручників, а також

викладанні навчальних дисциплін «Кримінологія», «Запобігання злочинності», «Запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля», «Запобігання злочинності у сфері земельних відносин».

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Дисертаційна робота А. С. Яковлева складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, які містять 11 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (усього 326 найменувань), додатків. Загальний обсяг дисертації становить 265 сторінок, з них основного тексту – 198 сторінок. Представлений у роботі матеріал побудований логічно і послідовно, дисертацію оформлено відповідно до встановлених МОН України вимог, викладено літературною мовою, науковим стилем.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації в практиці. Представлені А. С. Яковлевим пропозиції, висновки та рекомендації мають цінність як для теорії запобігання кримінальним правопорушенням (в частині дослідження феномену злочинності у сфері земельних відносин), так і для практики застосування кримінологічного запобігання. Практичне значення проведеного дослідження підтверджується висновками про упровадження окремих положень дисертації у практичну діяльність, зокрема в аналітичній діяльності та при підготовці методичних рекомендацій слідчих підрозділів Національної поліції щодо удосконалення роботи, спрямованої на розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтями 197¹, 239, 239¹, 239², 254 КК України (акт упровадження результатів дослідження в діяльність Харківської обласної прокуратури від 15.03.2023 р.).

Дискусійні положення дисертації. В цілому позитивно оцінюючи дисертацію А. С. Яковлева, необхідно зазначити і про деякі суперечливі або дискусійні положення, які потребують додаткової аргументації чи пояснень здобувачем під час публічного захисту.

1. На сторінках 15-17 дисертації автор при описі зв'язку дисертаційної

роботи із науковими програмами, планами, темами грантами неодноразово вживає термін «тематика», хоча фактично мається на увазі тема дисертації. Автору бажано розібратися у терміновживанні.

2. Під час опису емпіричної основи наукового дослідження А. С. Яковлев зазначає, що одним із елементів такої основи є повідомлення у засобах масової інформації про правопорушення у земельній сфері. Вважаємо такий підхід помилковим, оскільки повідомлення у ЗМІ – це складова джерельної бази дослідження.

3. При розкритті морально-психологічної характеристики автор змістовно розкриває психологічну складову через потреби, інтереси особи, а моральну – через цінності. Зважаючи на методологічну складність дослідження цього питання, необхідно відмітити наполегливість автора у його вивченні. Однак під час ознайомлення із отриманими результатами була відмічена певна неповнота розкриття морально-психологічної характеристики у частині моральної складової (зокрема, відсутня інформація про світогляд таких злочинців, їх інтелектуальні властивості тощо). До того ж, у дисертації використані результати дослідження «Дослідження цінностей світу» із посиланням на 2020 рік. Проте відсутні дані щодо можливих змін (або навпаки, стабільних тенденцій) у цінностях українського народу після початку повномасштабного військового вторгнення РФ, що стало певним системоутворюючим фактором цілої низки переоцінок життя українців. Також наведені результати міжнародного дослідження цінностей українського народу бажано було б хоча б коротко порівняти із національними поглядами на це питання, у тому числі й щодо природоохорони, використання земельних ресурсів та ін. Адже у нашій державі існують і «зелені» рухи, громадські організації, що опікуються питаннями екології, активісти-природозахисники, багаторічна діяльність яких не могла не вплинути на формування цінності поваги до природних ресурсів.

4. У продовження попередніх роздумів, хотілося б зазначити, що на с.

160 дисертації здобувач зазначає про готовність українського суспільства до справжніх змін й соціальних трансформацій, що дещо дисонує із вказаними при характеристиці цінностей українців їх схильності скоріше до виживання, ніж до розвитку.

5. На с. 165 дисертації здобувач зазначає, що: «...запорукою успіху реформування аграрної сфери є врахування відповідного сучасного прогресивного європейського досвіду». Вважаємо за доцільне більш детальне висвітлення такого досвіду, особливо в контексті профілактики злочинності у сфері земельних відносин.

6. Під час розкриття особливостей спеціально-кримінологічного запобігання злочинам у сфері земельних відносин на с. 187 автор акцентує увагу на співпраці України з Європолем та Інтерполом. У межах міжнародного співробітництва з цього питання бажано більш детально розкрити його механізм.

Проте зазначені дискусійні моменти та окремі спірні положення не знижують цінності та достовірності основних наукових положень, висновків і рекомендацій, висловлених у рецензованій дисертації.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Фактів порушення академічної доброчесності під час ознайомлення з рукописом дисертаційної роботи та науковими публікаціями здобувача не виявлено. Дисертація А. С. Яковлева є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

1. Дисертаційна робота Андрія Сергійовича Яковлева на тему «Кримінологічна характеристика та запобігання кримінальним правопорушенням у сфері земельних відносин», подана на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 Право є цілісним, завершеним науковим дослідженням, в якому здійснено кримінологічне дослідження кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин, розроблено нові і конкретизовано існуючі заходи загальносоціального й

спеціально-кримінологічного запобігання та протидії їй на основі виявлених детермінаційних чинників.

2. Дисертація Яковлева Андрія Сергійовича на тему «Кримінологічна характеристика та запобігання кримінальним правопорушенням у сфері земельних відносин» за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю та достовірністю, науковою і практичною значущістю отриманих результатів, повнотою їх викладення в опублікованих дисертантом наукових працях, а також за оформленням відповідає вимогам, встановленим для здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 Право та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261, наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її автор – Яковлев Андрій Сергійович – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент –

Старший науковий співробітник
відділу кримінологічних досліджень
Науково-дослідного інституту вивчення
проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса
НАПрН України,
кандидат юридичних наук

Аліна КАЛІНІНА

